

PAVIRSTI AKMENIU

Dainius RAZAUSKAS

Straipsnis tęsia plačią su-tvėrimo ir iš-tvėrimo temą. Pasaulis ir jo pavidalai susitveria, sutvirtėja iš skysto, beformio chaoso, ir tai yra kosmogonijos esmė. Kita vertus, perdėtas susitvėrimas, sutvirtėjimas gresia mirtinu sąstingiu, sustabrėjimu. Tokiu atveju ištvėrimas, kuris pasaulio mastu reikštų pasaulio pabaigą (eschatologija), žmogui gali reikšti dvasinį atgijimą ir išsilaisvinimą (soteriologija). Kadangi akmuo – būdingas sąstingio ir tvirtumo įvaizdis (čia ir anksčiau aptarta žodžio stabas virtuali reikšmė ‘akmuo’), tai vienas iš būdingiausių sustabarėjimo įvaizdžių kaip tik yra suakmenėjimas, gyvos būtybės pavirtimas akmeniu. Savo ruožtu atitokimas iš suakmenėjimo ir pasiliejimas, laisva tėkmė – vienas iš įtaigiausių dvasinio išsilaisvinimo ir prisikėlimo įvaizdžių. Perkeltinę, dvasinę suakmenėjimo prasmę prikišamai nurodo jo palyginimas su miegu, ypač „kietu kaip akmuo“ miegu. Todėl straipsnio antroji dalis taip ir pavadinta: „Akmuo – miegas“.

Reikšminiai žodžiai: suakmenėjimas, akmuo ir upė, sąstingis ir tėkmė, sutvėrimas ir ištvėrimas, lietuvių (baltų) mitologija.

■ Priešpaskutiniame iš šia tema paskelbtų straipsnių buvo aptartas tradicinis vandens tėkmės ir gyvos būtybės bėgimo gretinimas, kone tapatinimas (abu *teka, bėga*, minklė „kas bėga be kojų“ mena upę ir t. t.)¹. O paskutiniame – velnio akmeniu tvenkiamos upės, stabdomos tėkmės mitinis vaizdinys ir jo dvasinė prasmė².

Kad jau *teka, bėga* ir vanduo, upė, ir gyva būtybė, gyvūnas, žmogus, tai ir *stabu stoja*, sustingsta į akmenį, ir akmeniu *stabdoma* gali būti ne tik upė, tėkmė, bet ir kojomis einantis, bėgantis padaras. Abiejų prasmų sąsaja itin ryški lietuvių užkalbėjime, lenkiškai persakytame 1582 m. Motiejaus Strykovskio, kreipiantis į ganyklos dievą, ar dievą Ganiklį, kuriame akmeniu stabdomi vilkai bei kiti bandai grėsmę keliantys plėšrūnai:

Jak ten kamień twardy, niemy i nieruszajacy się, tak też, o Dziewe musu Goniglis! wilcy i wszyscy drapieźni zwierze niechaj się nie mogą ruszyć, aby bydłu naszymu, twojej obronie zleconemu, szkodzić nie mogli.

Kaip *tas akmuo tvirtas*, nebylus ir *nejudantis*, taip ir – o Dieve mūsų Ganikli! – vilkai bei visi kiti plėšrūs žvėrys tegu *negali pajudėti*, kad mūsų gyvuliams, tau ginti pavestiems, negalėtų žalos daryti.³

Lenkų žodis *twardy* ‘kietas, tvirtas’, bendrašaknis su lie. *tvirtas* ir galiausiai su *tverti*, savaime

mena *su-tvėrimą* abiem atžvilgiais: tiek sustabdymo, tiek sustingdymo, sutvirtinimo. Ir šiedu atžvilgiai čia veikia sykiu, vienas kitą papildydami bei pagrįsdami: sustabdytas ir „negalintis pajudėti“ gyvas padaras yra sustingęs, sukietėjęs „kaip akmuo“. Panašiai to paties žodžio atmainomis galima už-tverti kelią, *su-tverti* ‘pagauti, sučiupti’ ir *su-tverti* ‘sustingdyti’.

Žmogus irgi gali būti *sustabdytas stabu*, sustingti į akmenį. Neseniai tai jau aiškiai matėme padavimuose apie Mosėdžio apylinkių Stabakūlį, kurių viename *važiavo kariuomenė bažnyčios išmušti. Toje vietoje s u s t o j o ir nebegalėjo pavažiuoti. Viršininkas šoko iš arkljo, peršoko per armotą ir pavirto į a k m e n į*; kitame švedų kariuomenės vadas *šokęs per griovį ir pavirtęs a k m e n i u*, o pačią *tą kariuomenę ties tuo a k m e n i u s u s t a b d e s didelį šaltis*.⁴

Žmogaus, gyvos būtybės pavirtimas bei pavertimas akmeniu vienokiomis ar kitokiomis aplinkybėmis – itin archajiškas, visuotinai žinomas mitinis motyvas, netgi Australijos čiabuviams⁵. Lietuvoje žmogus būdingai virsta akmeniu padavimuose, suklasifikuotuose ir trumpai nusakytuose Bronislavos Kербelytės:

50. *Suakmenėję vestuvininkai. Tėvai prakeikia jaunuosius, kurie tuokiasi be jų sutikimo. Vestuvininkai pavirsta akmenimis*; „50A. *Pavirtusi akmeniu nuotaka. Mergina nenori tekėti už nemylimo ir pasako, kad ji verčiau akmeniu virstų. Taip ir atsitinka*“; „50B. *Suakmenėjusi*

1 Razauskas 2023a: 63–71.

2 Razauskas 2023b: 25–33.

3 BRMŠ II: 513, vertimas mano, plg. 547; VtLU: (33), 484, Nr. 1147.

4 KrbŽA: 97, Nr. 216, 217; žr. Razauskas 2022b: 31.

5 Кудиновы 1987: 160, 162, 168, 173, 181.

sesuo. Vyresnė neištekėjusi sesuo iš pavydo prakeikia jaunesniąją jos vestuvių dieną. Ta virsta akmeniu“; „50C. *Užburti vestuvininkai*. Supykęs vilkalokas paverčia vestuvininkus akmenimis“; „51. *Suakmenėjęs švedų kariuomenės vadas*“; „52. *Suakmenėję broliai*. Susivaidiję tarpusavyje broliai pavirsta akmenimis“; „53. *Nubauti žmonės*. Akmenimi virsta šeimnininkė, liepusi dirbti per šventę (sekmadienį medžioję medžiotojai).⁶

Linus Būgienės patikinimu, apskritai „suakmenėjimas, pasak padavimų ir sakmių, ištinka prakeiktus, dažnai kuo nors nusikaltusius ar netinkamai pasielgusius, ką nors neleistino pamąčiusius ar padariusius asmenis“⁷.

Pavyzdžiui, pasakojama: *Dieveniškų kadai važiavo svotba ir nustūmė ravan senelį vilkaloką nuo kelio. Šis ir pavertė visus akmenimis. Ir šiandien dar tie akmenys s t o v i kaip žmonės, vežimai ir arkliai*⁸. Atkreipkime dėmesį: važiavę, judėję vestuvininkai, paversti akmenimis – „stovi“.

Arba štai vyresnė sesuo per jaunesniosios vestuves iš pavydo tarė: „*Kad tu sėstais akmeniu!*“ *Ir virto tas vežimas dideliu akmeniu*⁹.

Nuo XIX a. vidurio, pradedant Adomu Kirkoru, liudijamas padavimas apie suakmenėjusius vestuvininkus Vilniuje:

Vilniaus mieste, už Šnipiškių priemiesčio, po dešine ranka nuo Ukmergės kelio, už namų lauke guli keletas akmenų. Paprasta liaudis tikina, kad anais laikais kažkokie jaunieji šitoje vietoje nepadariai šventė vestuves, girtaudami, piktžodžiaudami ir pan. Už tai Viešpats Dievas nubaudė juos, pavertęs šiais akmenimis¹⁰.

O štai XIX a. pabaigoje užrašyto gudų padavimo ištrauka:

З местачковай царквы вярталася раз вяселле, і на гэтым месцы сустрэла яно лотага чарадзея, які, не дачакаўшыся звычайнага ветлівага вітанья, пракляў вясельнікаў. Коні

6 Kербелытэ 1973: 15–16.

7 Būgienė 2009: 338. Nuodugniausiai apie suakmenėjusius žmones Lietuvoje su padavimų geografine apžvalga, akmenų nuotraukomis ir t. t. žr. Vaitkevičius 1995: 24–29; 1996: 13–25; taip pat dar Marcinkevičienė 2003: 55; Balkutė 2010: 84–85 ir kt.

8 LFCh: 222, Nr. 456.

9 Dieveniškės 1968: 363; plg. KrbKMG: 76–77.

10 Kirkor 1858: 180; žr. Шейн 1893: 441, Nr. 259; daugiau padavimų apie suakmenėjusias vestuves Neryje, tiek Vilniuje, tiek žemiau, užrašytų jau XXI a., žr. VAP 2005: 255–260, Nr. 77–88; VAP 2007: 201, Nr. 94; 245–246, Nr. 188–190; Vaitkevičius 2013: 45–46, 74–76, 92, 138–139.

*і калёсы праваліліся скрозь зямлю, а людзі абярнуліся ў камні.*¹¹

Iš miestelio cerkvės grįžo kartą vestuvininkai, ir toje vietoje susitiko baisų burtininką, kuris, nesulaukęs įprasto malonaus pasveikinimo, vestuvininkus prakeikė. Žirgai su ratais prasmego skradžiai žemės, o žmonės pavirto į akmenis.

Dar keli gudų padavimai:

*Данилечи село – деўка стояла, шо мати прокляла, камнем стала. Пошли жыто жати, деўка з матэрыю. Мати жне – она стоит, не хочэ жать, а она поклела: «Шоб ты камнем стала!»*¹²

Danile[vi]čių kaimas – merga stovėjo, motinos prakeikta, akmeniu pavirtusi. Ėjo rugių pjauti, merga su motina. Motina pjauna – ta stovi, nenori pjauti, o ji nukeikė: „Kad tu akmeniu pavirstum!“

*Казали, чалавек паехаў на Велигдзень араць, да пастали валы каменем да прынясла жунка бед да ў азирнуласа, ці чалавек багата нараў, дак і ана стала камнем, дак яны ў чатырох пакамянели.*¹³

Pasakojo, žmogus Didįjį ketvirtadienį išvažiavo arti, tai jaučiai pavirto akmeniu, o žmona atnešė pietus ir apsidairė, ar žmogus daug suarė, tai ir ji pavirto akmeniu, tai jie keturiose suakmenėjo.

*Часто за грахі людзей Бог робіць іх каменем. У нас тут недалёка ляжаць кала дарог тры камені: гэто, кажуць, колісь адзін упрамы чалавек пашоў на Вялігдзень араць. Толькі ён запусціў соху, як ось зазванілі ў цэркві. У той момант сам чалавек і валы абярнуліся ў камене.*¹⁴

Dažnai už žmonių nuodėmes Dievas paverčia juos akmenimis. Prie mūsų čia netoliese guli prie kelių trys akmenys: tai, sako, kartą vienas užsišpyręs žmogus ėjo per Velykas arti. Tik jis įleido noragą, kai suskambo varpai cerkvėje. Tą momentą pats žmogus ir jaučiai pavirto akmenimis.

11 ЛiП: 370, Nr. 624; dar žr. 371–373, Nr. 627, 629; dėl gudų padavimų apie suakmenėjusias vestuves iš paribio su Lietuva ir Latvija žr. Дучыц 2005: 118–119.

12 НБ: 117, Nr. 195.

13 НБ: 118, Nr. 197; plg. 117–118, Nr. 196.

14 Сержпнтоўскі 1998: 49, Nr. 241; žr. 2000: 198, Nr. 73 (už nuodėmes akmenimis pavirsta visas kaimas); daugiau žr. Kirkor 1858: 179–180; Шейн 1893: 441, Nr. 259; 443, Nr. 262; 696; ЛiП: 369, Nr. 619 ir kt.

Užkeikta merga vadinamas akmuo Intuponių kaimo (Prienų r.) kapinėse. 2009 m. Vykinto Vaitkevičiaus nuotrauka

Gudų kitąsyk manoma, kad akmenys suvis atsiradę iš suakmenėjusių žmonių, gyvūnų ar kt. Štai Mikalojus Nikifarouskis iš savo surinktos Vitebsko apylinkėse medžiagos daro išvadą, kad apskritai „akmenys yra ne kas kita kaip užkerėti – žemė, žmonės, gyvuliai, kelmai, duonos kepalai ir pan.“¹⁵ O viename padavime iš Polesės moteris nelaiku atsigręžė ir *стала камнем, каменою брилою. С того камня пошло „virto akmeniui, akmens luitu. Nuo to akmenys paėjo“*¹⁶.

Apskritai rytų slavų padavimuose „ypač dideli akmens luitai, rieduliai bei uolos dažnai laikomi suakmenėjusiais žmonėmis, gyvuliais ar pasakų milžiniais, šitaip nubaustais už darbą per šventes, paleistuvystę, įžulumą, žmogžudystę, tinginystę ar kokią kitą nuodėmę. Tulos apylinkėse pasakojama, jog ratu išsidėsciusių akmenų grupė – tai suakmenėjęs merginų nubaustų, kad šoko per Sekmines, ratelis. Esama ukrainiečių padavimo, kaip krikštaitėvis su krikštamote, grįždami iš krikštynų, pasidavė geismui ir už tai tapo paversti akmeniu, kuriame iki šiol galima įžiūrėti du žmonių veidus“¹⁷.

Taigi nuodėmė žmogų su-*stab*-do. Taip vienoje Antano Baranausko užrašytoje pasakoje melagingai prisiekęs žmogus *parvirto ant žemės. Akys išsprogo, liežuvis ištįso ir visas kūnas sustingo į kūlį. Taip Dievas nubaudė tą žmogų už neteisingą prisiegtį*¹⁸.

Virsta akmeniu žmogus ne tik padavimuose, bet ir pasakose. Vienoje (ATU 550) „pana“, prieš jos valią pagrobta, padedant vilkui, herojaus kvailio, *perpykus davė jam per ausį. Kaip tik kirto, teip tas kvailys stoji akmeniu! Pamatė vilkas, kad jau jis akmuo, sako: „Tu atversk jį vėl in žmogų, nes aš tave suvėsu.“ Toj pana kirto kitąsyk per ausį – ir vėl stojo žmogus*¹⁹.

Dažniausiai, nors ne vien, akmeniu pavirstama ATU 303 tipo pasakose („Broliai dvyniai“), kurių siužetą Jonas Balys trumpai nusakė taip: „Gimsta dvyniai berniukai, du arkliai, du šunys, jų motinoms suvalgius magišką obuolį, žuvį ir pan.; broliai yra labai panašūs vienas į kitą; pasiėmę po arklį ir šunį, iškeliauja į pasaulį, pirma subedę kryžkelėje į medį po peilį – kieno peilis bus surūdijęs, tas bus nelaimėje, ir kitas brolis eis gelbėti; vienas brolis išgelbsti karalaitę ir ją veda“, bet paskui „ragana paverčia jį ir jo gyvulius akmenimis; antrasai

15 Никифоровский 1897: 210, Nr. 1637.

16 НБ: 116, Nr. 194.

17 Левкиевская 2002: 83; žr. НБ: 34–35; Толстой 2003: 467–468 (suakmenėję karžygiai rusų bylinose) ir kt.

18 BrnP III: 110, Nr. 45.

19 BsLPĮ IV: 314, Nr. 154.

brolis, pamatęs surūdijusį peilį, eina pagalbon“ ir galiausiai „priverčia raganą atgydyti brolių“ ir netgi pats raganą paverčia akmeniu²⁰. Pavyzdžiui, žvejo vaikas, raganos įkalbėtas, *paėmęs rykščiukę, uždavė šuniui. Šuva pavirto į akmenį. Ta ragana sudavė jam ir jo arkliui, ir jie pavirto į akmenis*; o paskui, brolio priversta, ragana vėl *davė su rykščiuکه į akmenį, ir atsistojo brolis ir arklys ir šuva*²¹. Arba panašiai raganos apgautas medžiotojas, *pajėmęs tą rykštaitę, užgau žvėris. Kaip tik užgau, teip visi žvėrys ir pavirto in akmenis. O paskui išlipo boba ragana iš medžio, užgau rykštaitę jį patį – ir jis pavirto in akmenį*; bet vėliau brolis su *tąj rykštaitę užgavo kiekvieną akmenį – ir tuo stoji jo brolis ir jo žvėrys gyvi, o ir da daugybė visokio luomo žmonių*²². Vietoj raganos kitąsyk gali būti ir „diedas“: *Tas diedas, iš užpečkio išlindęs, pašmagojo su rykštaitę tiem žvėrim ir jam užtaikė – tep tuojaus ir pavirto visi in akmenis*²³. Ir pan.

To paties tipo latvių pasakoje „vos tik senė paglostė žvėrelius, tie akmenimis pavirto. Pirmasis brolis prišoko supykęs: kaip ji galinti šitaip daryti. Bet tuo akimirksniu senė paglostė jį patį – jįsai irgi akmeniu pavirto“²⁴. Juolab iškalbinga šiuo atžvilgiu kita pasaka: „Netoli pilies esanti didelė giria, o ten gyvenanti baisi ragana, kuri visus, kas tik ten įžengią, žmones ir žvėris, paverčianti į akmenis“; vyresnysis brolis su savo žvėrimis leidosi tos raganos ieškoti:

Juo giliau į mišką skverbėsi, juo daugiau akmenų pakeliui rado. Galop jie išvydo ir siaubūnę raganą. Toji buvo baisiai didelė. Pamačiusi, kad brolis su savo žvėrimis į ją bėga, ragana įsikorė į milžinišką eglę. Lokys prišleivojo prie eglės ir jau lips aukštyn. Ragana ėmė prašyti: „Sakyk lokiui, kad nekvailiotų. Še, suduok jam su žabeliu, – ragana numetė žagarą, – tada aš žemyn nulipsiu.“ Brolis paėmė raganos numestą žagarą ir sudavė lokiui. Tuoj visi žvėrys pavirto į akmenis. Ragana išlipo iš eglės, sviedė broliui smėlio ant galvos – iš jo a k m e n s s t a b a s liko.²⁵

20 Balys 2002: 43; žr. platesnį Jūratės Šlekonytės pristatymą SP I: 532–538, su mitologinėmis sąsajomis, kurios tačiau dabar mus nuvestų per toli į šalį.

21 BsLP I: 251, Nr. 105.

22 BsOPS: 103–104, Nr. 42; dar pavyzdžių žr. 87–90, Nr. 38; BsLP I IV: 290–291, Nr. 147; BsV: 398–399, Nr. XXV.38; RSPS: 56–57, Nr. 17; LTs III: 218–220, Nr. 97; GP: 71–72, Nr. 7; 354–355, Nr. 129; Marcinkevičienė 1998: 278–279; SP I: 127–130, Nr. 17; 206–207, Nr. 28; 539–559, Nr. 96–103 ir kt.

23 BsLP I III: 265, Nr. 120.

24 LaPDŽ: 111–112 (žr. 115).

25 LaPDŽ: 299.

Originale, nesunku numanyti, latvių *akmens stabs*, tad pažodžiui būtų ‘akmens stulpas’, su kuriuo jau esame susidūrę²⁶, bet mes šių latvių pasakų vertėjui Vytautui Martišiui anaipol neprieštarausime.

Paverčia akmeniu ragana ir gudų pasakoje, pavyzdžiui: *Баба Яга абярнула яго ў камень* „Boba Jaga pavertė jį akmeniu“²⁷. Sudavus rykšte žmogus pavirsta akmeniu ir iš akmens vėl atvirsta į žmogų taip pat rusų pasakose²⁸. Ir brolių Grimų pasakoje, pavadintoje „Du broliai“, medin įsilipusi ragana medžiotojui numetė „rykstelę, ir vos tik jis sušėrė ją žvėrimis, tie bemat nutilo ir pavirto į akmenis. Ir kai jau nebereikėjo žvėrių baimintis, ji nušoko žemėn, palietė rykštele medžioklį ir pavertė jį į akmenį“, tačiau paskui, brolio priversta, ji vėl „paėmė rykstelę ir palietė akmenis, ir tuoj pat atgijo brolis su visais žvėrimis, o kartu su jais ir daugybė kitų žmonių“²⁹.

Kaip pamename, raganos (laumės) tvenkė, *stabdė* tekantį vandenį³⁰, o dabar *sustabdo* į akmenį gyvą būtybę.

Kadangi tekantis vanduo ir apskritai takumas mena gyvybę, o stovintis vanduo ir sustojimas, sustabarėjimas – mirtį, tai suprantama, kad pavirsti akmeniu iš esmės reiškia numirti. Pasakose tai neretai tiesiai pasakoma. Antai Jonas patenka į „bobos“ pinkles: *Tuoj jis, jo arklys, šunytis ir paukštukas pavirto in akmenius. Boba buvo ragana; bet galiausiai jo brolis sugavo bobą ir patol mušė su šoble, iki nepadare iš akmenų g y v u*³¹. Jei pavers tąjį į akmenį tenka vėl „padaryti gyvą“, tai suprantama, kad jis buvo negyvas. Štai velniūkštis *priej, priliete kiekvienu, ir viskas pavirta į akmenis, o paskui bruolis palieti viską. Kon paliete, visi, kur tik buvo n e g y v i, visi atsigava*³². Taip pat kito tipo pasakoje, „Apie ištikimą tarną“ (ATU 516), šis galiausiai *visas pavirto in akmenį ir s t o j o n e g y v u*³³. Visai tiesiai suakmenėjimas reiškia mirtį, kai šitaip nusakoma velionio būklė raudoje, kaip 1968 m. užrašytoje Veliuonoje: *Dvi dukrelės ir du sūneliai sėdi šalia tavo šalelės. Kodėl, Praneli, nekalbini, kodėl pavirtai į akmenėlį?*³⁴ (Pri-

26 Razauskas 2022b: 30.

27 Серпнптоўскі 1999: 171, Nr. 72.

28 АфНРС II: 165, 166, Nr. 216.

29 Grimai VNP II: 131, 133, Nr. 60; dar žr. 247, Nr. 85 pasakoje „Aukso vaikai“.

30 Razauskas 2023b: 28.

31 RSPS: 56–57, Nr. 17.

32 SP I: 542, 543, Nr. 97.

33 BsOPS: 239, Nr. 158. Apie šio tipo lietuvių pasakas trumpai žr. Balys 2002: 65.

34 Žičkienė 2003: 33.

siminkime velionį atitinkamai prilygintą „ledo lytelei“³⁵.) Gražinos Skabeikytės-Kazlauskienės nuomone, ir padavimuose, apie kuriuos neseniai kalbėta, „virtimas akmeniu suvoktiną kaip mirties formą“³⁶. Štai dar vienas iš tokių padavimų, 1936 m. užrašytas Alešiškėse (Trakų r.): *Važiavo pasalomis bernas pas mergą, o paskui – į šliūbą. Kada jis buvo kely, motka sužinojo, kur jis išvažiavo, ir sukeikė: „Kad tu, sūneli, g y v a s neprivaziuotai!“ Ir vos tik šiuos žodžius ištarė, jos sūnus pavirto akmeniu, kuris ir dabar guli ant Intuponių kapinių.*³⁷ Įdomu, kad jau prieš du su puse tūkstančio metų Senovės Graikijoje Anaksagoras esą visai taip pat pasakęs, Diogeno Laertiečio liudijimu (II.3.10), jog „kapas yra suakmenėjusios būties paveikslas“³⁸. Rusų palyginimas *как каменный* ‘kaip akmeninis’ irgi gali būti taikomas gyvybės požymių neberodančiam gyvūnui ar žmogui³⁹.

Užtat atgaivinti suakmenėjusį galima *per-liejus* gyvuoju vandeniu. Kaip pasakoje iš Sedos (Mažeikių r.): *Uns su tuo krūzeliu tų viskų uns untpil un tuo akmins, kāp pasaki, – bruols yr raits jau, stuov*⁴⁰. Kiek aiškiau A. Baranausko užrašytoje: *Prikėlė Oniutė, aplaistydama tuos akmenis, daugybę riterių didžių ir drąsių, prikėlė ir brolius savo iš ilgo miego*⁴¹. Rusų pasakoje sesuo *все стоящие камни обрызгала; из тех камней сделались люди. Дальше она нашла еще два такие же камня, побрызгала живой водой – из них сделались ее братья* „visus stovinčius akmenis apšlakstė; iš tų akmenų pasidarė žmonės. Toliau ji rado dar du tokius pat akmenis, pašlakstė gyvuoju vandeniu – iš jų pasidarė jos broliai“⁴². Nepamirština, kad gyvasis vanduo yra būtent *t e k a n t i s*⁴³.

Atgaivinimą iš suakmenėjimo perliejant gyvuoju vandeniu ir suduodant rykšte sudėjus greta, atsižvelgtina, kad apskritai *liėti* reiškia ne tik ‘pilti (skystį)’ ir šiaip ‘daryti, kad tekėtų, versti tekėti’, bet ir ‘smarkiai suduoti, mušti, kirsti, šerti’, ypač su priešdėliu *pér-liėti* ‘mušti, suduoti, sušerti’ ir su kai kuriais kitais⁴⁴. Taip pat *pilti* reiškia ne tik ‘daryti, kad lietųsi, bėgtų į vidų (apie skystį)’ ir t. t.,

bet ir ‘mušti, lupti’, irgi su įvairias priešdėliais⁴⁵. Panašiai, pavyzdžiui, *šlióti* reiškia tiek ‘šerti, kirsti, pliekti, rėžti’, tiek ‘lieti, pilti’ (taip pat ‘smarkiai lyti, pilti’, ‘šlapintis’ ir t. t.)⁴⁶. Šių dviejų reikšmių sambūvis būdingas, jos gręsta (esti greta, pagrečiui) ir kai kuriuose kituose žodžiuose⁴⁷. Taigi perlieti suakmenėjusį galima tiek gyvuoju vandeniu, tiek rykšte, ir abiem atvejais tai gali būti suprantama kaip gaivinimas, gyvybinių galių žadinimas. (Žinoma, prisimintinas ir plačiai žinomas pavasario švenčių paprotys, linkint gyvybingumo bei sveikatos, suduoti išsprogusio gluosnio šakele, Bažnyčios paslėptas po Verbų sekmadieniu; taip pat kitas, susijęs daugiau su vasaros darbymečio apeigomis, – grįžtančius iš laukų perlieti šaltu vandeniu.)

Tekantį vandenį ar gyvą būtybę paversti akmeniu (*sustabdyti stabu*) ir vėl atgaivinti (*paleisti laisvai* bėgti) plačiausia prasme yra tas pats, kas ją *su-tverti* ir *iš-tverti*, pagal eschatologinę-soteriologinę alcheminę formulę *coagula et solve*⁴⁸.

AKMUO – MIEGAS

Žmogui mirus, lavonas po kurio laiko iš tikrųjų kietai sustingsta, sukietėja, lyg suakmenėja ir tuo tarsi pateisina suakmenėjimą kaip mirties įvaizdį. Vis dėlto vargu ar fizinis lavono sustingimas turimas omenyje tautosakoje, ypač kai akmeniu paverstas žmogus paskui atgaivinamas. Panašu, kad įvaizdis išvis mena ne kūnišką mirtį, o veikiau dvasinį apmirimą, juolab kad pasakos apskritai kalba ne apie išorinį, fizinį, bet – išorinio pasaulio vaizdiniais – apie vidinį, dvasinį pasaulį.

Galimas dalykas, kad minėtosios pasakos „BroLIAI dvyniai“ (ATU 303) ištakose vienas iš jų, raganos paverstas akmeniu, priklausė ir atstovavo karių luomui, o antrasis, jį prikėlęs iš sąstingio, buvo žynys⁴⁹. O jei taip, tai čia kalbama apie sąstingį, kuris ištinka „išorinį žmogų“, jam susidūrus su vidinį poveikį darančia „ragana“, iš kurio išvaduoti tegali „vidinis žmogus“, pažinęs vidinį pasaulį ir suvokęs jo dėsnius. (Taip lietuvių kariai, „pavirtę akmenimis“ – sulenkėję, laukia nesulaukia savo atstumtų ir išduotų žynių, kad juos atkerėtų ir prikeltų.)

Juk ne kūnišką patirtį turėjo omenyje Salomėja Nėris, vis tais pačiais mūsų nagrinėjimais

35 Razauskas 2022a: 19.

36 Skabeikytė-Kazlauskienė 2002: 52.

37 VIEMD: 54, Nr. 52.

38 FICH I: 71.

39 Мокиенко 2003: 158.

40 SP I: 130, Nr. 17.

41 BrnP I: 102, Nr. 38.

42 АфНПС II: 395, Nr. 289.

43 Razauskas 2014: 11–14.

44 LKŽ VII: 438–444.

45 LKŽ IX: 1004–1022.

46 LKŽ XIV: 1078.

47 Žr. Urbutis 2009: 250.

48 Razauskas 2021: 17.

49 Žr. Jūratės Šlekonytės paaiškinimus SP I: 535.

vaizdiniais dienoraštyje rašydama (1925.10.17): *Ilgiuos, ilgiuos žvaigždės, bėgu, bėgu paskui ją – visa siela jos trokštu. Bet kada pasieksiu?.. Staiga sustoju lyg šaltu akmeniu pavirtusi*⁵⁰. Pavirtimas šaltu akmeniu nejučia dargi primena suledėjimą, ledą⁵¹.

O 1944 m. Salomėjai iš širdies gelmių išsprūsta: *Lyg akmenys užmigome kietai*⁵². Atkreipkime dėmesį: „kietas“ yra akmuo, pats kietumo įsikūnijimas⁵³, ir „kietas“ yra miegas, visiškai nesąmoningas, tamsus, giliai užmarštin nugramzdinęs miegas, pavyzdžiui: *Teip kietai miegota – kad būtų kas per galvą daužęs, būč negirdėjęs* (Skudutiškis, Molėtų r.); ir kaip tik šitoks kietas miegas labiausiai primena mirtį: *Per visą naktį šoko, o dabar vyras miega kaip užmuštas (kietai)* (Joniškis)⁵⁴. Akmens ir miego „kietumas“, matyt, ir bus juodu jungiantis semantinis tiltas, o mirtis tokiam miegui prilyginama visuotinai⁵⁵.

Suakmenėjimas, mirtis ir miegas tapatinami ką tik aptarto tipo pasakose. Vienoje iš minėtųjų Onutė, palaisčiūsi akmenis gyvuoju vandeniui, kaip sakytą, prikėlė *daugybę riterių didžių ir drąsių, prikėlė ir brolius savo iš ilgo miego*⁵⁶. Arba štai „boba“ ragana *šmakšterėjo vienam kurtui, kitam ir jam [vyriausiam broliui] – jie pavirto visi trys in akmenis*; paskui atėjo vidurinysis brolis: *Ir vėl atėjo toj boba, užkirto rykštute kurtam ir jam – ir tuos pavertė in akmenis*; galiausiai atėjo jaunėlis ir, išvengęs raganos kerų, ją pribaižė, o tada *pajėmė tą patį tos bobos žilvitį, apšmagojo tuos akmenis – stojo gyvi tie du broliai ir jų kurtai. Sako: „Tai da saldžiai miegoj o m“*. „Jūs gražiai miegojot... Jūs jau buvot pavirsti in akmenis“⁵⁷. Panašiai gali nutikti ir pasakoje „Ištikimas tarnas“ (ATU 516) – iš suakmenėjimo atgaivintas šis kartais pasako: *Ai, kaip aš gardžiai miegoj o j a u!* O karalius jam: *Nemiegojai tu, ale buvai pavirstas akmeniu*⁵⁸. Taigi iš „akmens“ būklės žmogus atsigauna kaip iš „kieto“ miego.

Panašiai rusų pasakoje raganos paverstas akmeniu herojus prikeltas prisipažįsta: *Ах, как долго я спал!* „Ak, kaip ilgai miegojau!“; negana

50 Nėris 1984 III: 239.

51 Žr. Razauskas 2022b: 28 ir 2022a: 17–23.

52 Nėris 1984 II: 188.

53 Razauskas 2022b: 27.

54 LKŽ VIII: 135, 138; žr. V: 759.

55 Duomenų apstu, trumpai jie apžvelgti Razauskas 2016: 99–104.

56 BrnP I: 102, Nr. 38.

57 BsLP I: 290–291, Nr. 147; plg. LTs III: 218–220, Nr. 97.

58 RSPS: 295, Nr. 157.

to, rykštę ar lazdelę, kuria ragana pasakose paverčia akmeniu, Aleksandras Afanasjevas siūlo palyginti su senovės graikų Hermio lazda, kuria jis žmones užmigdydavęs ir prikeldavęs iš miego („Odiseja“ V.46–47): „Rankom pasiėmė lazdą, kuria panorėjęs užmerkia / Žmogui akis, o kitam, jau prisnūdusiam, miegą nuvaiko“⁵⁹.

Chuanas Eduardas Kerlotas savo „Simbolių žodyne“ suakmenėjimą aiškina pasitelkdamas kitą antikinį pavyzdį, bet prieina tą pačią išvadą. Pasak jo, „paversti akmeniu reiškia sulaikyti arba sukaustyti. Kaip byloja mitas, pakakdavo vieno Medūzos Gorgonės žvilgsnio, kad žmogus pavirstų akmeniu. Esama daug pasakų bei viduramžių legendų, pasakojančių apie panašius užkerėjimo paverčiant akmeniu atvejus. Kartais ragana žmogų paverčia akmeniu užuot jį paprasčiausiai užmigdžiusi, nors simboliškai tai tas pats.“⁶⁰

Žinomas mitas apie Medūzos Gorgonės stingdantį žvilgsnį, akmeniu paversdavusį ištisas kariuomenes, akmens kalnu pavertusį net galiūną Atlantą⁶¹, irgi, beje, mena psichinę, dvasinę suakmenėjimo prigimtį. Žanas Pjeras Vernanas pabrėžia: „Nepaprastą galią turi jų akys. Jų žvilgsnis pavertčia akmenimis. Visa, kas būdinga gyvai būtybei – judrumas, lankstumas, apskrumas, šiluma, švelnumas, – virsta akmenimis. Šis virsmas – ne mirtis, o metamorfozė: tai perėjimas iš žmogiško būvio į mineralinį, taigi į tai, kas visiškai svetima žmogaus prigimčiai.“⁶²

„Stingdantis žvilgsnis“ šiaip jau yra grynai psichinis reiškinys, darantis poveikį ne savaimė fiziniams daiktams, bet žmogaus ar gyvūno psichikai, o jei drauge sustingsta ir kūnas, tai tik todėl, kad jis jai pavaldus. Be to, šitoks stingdantis poveikis psichikai, atjungiantis asmens valią, yra vadinamas *hipnoze*, kuri apibrėžiama kaip ‘psichiniu poveikiu sukeliama panaši į miegą būseną’ ir kurios pats pavadinimas remiasi graikų žodžiu *ύπνος* ‘miegas’⁶³. Taigi Medūza Gorgonė daro iš esmės tą patį, ką pasakų ragana: sukelia, primeta būseną, kurią fiziniame pasaulyje vaizduoja suakmenėjimas, o psichiniame, dvasiniame atitinka „kietas“ miegas – sąmonės, sąmoningumo, laisvos valios, jautrumo sau ir aplinkai praradimas, primenantis mitinį „sielos praradimą“.

59 Афанасьев 1995 II: 216–219; „Odiseja“ cituojama iš Homeras 1964: 88.

60 Cirlot 1996: 253.

61 Trumpai su nurodytais šaltiniais žr. Грейвс 1999 I: 275, 276, 278; VIAMŽ: 127 ir daug kur kitur.

62 Vernant 2000: 173.

63 TŽŽ: 201; žr. Klein 2003: 360–361; Pfeifer 2004: 568 ir kt.

Akmeniui, „akmens būklei“ miegas būdingai prilyginamas ne tik pasakose, bet ir kituose tausosakos žanruose, pavyzdžiui, tradiciniuose palyginimuose: *Miegti, kai akmuo*⁶⁴; *O aš niekadus jokių sapnų nematau: griuvau ir miegu kaip akmuo* (Vincas Krėvė); *Paskui tris savaites be žado gulėjęs kaip akmuo* (Vincas Krėvė); *Parėjęs vakarienės nenorėdavo, o tik griūdavo lyg akmuo tiesiai į lovą ir užmigdavo* (Anelius Markevičius)⁶⁵. Atitinkamai gudų pasakos herojus *Lėg da ū zasnuŷ, by kamėn* „Atsigulė ir užmigo kaip akmuo“⁶⁶. Ir rusai palygina: *спать как каменный, как камень* „miegoti kaip akmeniniam, kaip akmuo“⁶⁷.

Atmenant akmens sinonimą *kūlis* ar *kūlys* (ir sudurtinį *staba-kulį*)⁶⁸, paminėtinas pietryčių tarmių sudurtinis žodis *miegā-kūlis* ar *miega-kūlys* ‘miegalius’: *Miegakūlys niekaip neišsimegti* (Pelesa, Gudija); *Miegt kai miegakūlys* (Ščiučinas, Gudija); *Jūsų Jonas tikras miegakūlys: visada guli ir guli anta pečiaus* (Lazdijai)⁶⁹. Įmigęs *miega-kūlis* – kaip suakmenėjęs, į akmenį su-*stab*-dytas *staba-kūlis*.

Priežodyje priešprieša tarp sustingusio, nejudančio (taigi šia prasme stovinčio) ir tekančio vandens pasitelkiama kalbant apie tinginį: *Po stovinčiu arba Po gulinčiu a k m e n i u vanduo neteka*; o štai kitame variante gulintį akmenį tiesiog pakeičia miegantis žmogus: *Po m i e g a n č i u vanduo nepateka*⁷⁰. Priežodis tarptautinis, be lietuvių, žinomas latviams, gudams, rusams, vokiečiams⁷¹.

Latvių tradicijoje ši priešprieša tarp gulinčio „be miego“ akmens (tai pabrėžti tenka, nes la. *gulēt* šiaip jau reiškia tiek ‘gulėti’, tiek ‘miegoti’) ir tekančio „be kojų“ vandens perėjo į dainas: *Kas gulēja bez miedziņa, kas tecēja bez kājām? / Akmens gul bez miedziņa, ūdens tecēj bez kājām* „Kas guli be miegelio, kas bėga be kojų? / Akmuo guli be miegelio, vanduo bėga be kojų“⁷².

Kaip gulinčio, stovinčio akmens būklė prilygsta miegui, taip tekantis vanduo, versmė, upė būdingai nemiega. Kazio Bradūno eilutėse: *N e m i e g a gyvasai šaltinis – / Vis teka ir tirpdo ledus*⁷³. Ir juolab tradicinėje mįslėje (beje, vėlgi kartu

užmenančioje ir gulintį akmenį): *Turi a k m e n n u o t q g u o l i, dieną naktį n e m i e g u o l e = u p e*⁷⁴. Taip pat kitoje, XVIII a. pateiktoje Jokūbo Brodovskio: *Nuėjau pas n e m i e g q, susikūriau linksmybės ugnį, suėdžiau devynširdį = u p e*, smuikas, obuolys⁷⁵. Šios mįslės savo ruožtu paaiškina tokius dabartinėse rytų slavų teritorijose atsidūrusius upėvardžius kaip *Немгелъка, Немгеля* (Vladimiro Toporovo ir Olego Trubačiovo jie su klausuku rekonstruojami kaip baltų *Ne-miglė), taip pat *Немуга* (upė šiuo vardu, kol nebuvo kanaluota, tekėjo per Minską)⁷⁶. Vandenvardžiai *Немгелъка* ir *Немгеля* palygintini su pirmosios mįslės *nemieguole*, o *Немуга* – su antrosios mįslės *nemiega*.

Atsižvelgiant į lietuvių mįslės upę nemieguolę akmenuotame guolyje = vagoje, taip pat į rumunų mįslę „Vienas gyvas tarp dviejų negyvų“ = upė tarp krantų⁷⁷ (o jie Rumunijoje dažnai akmeniniai), prasmę įgauna retas lietuvių žodis dgs. *miegos* ‘upės vaga’, žinomas tik iš Daukanto: *Miegose upei esant...; Miegos išdžiūvusios*⁷⁸. Juk upės vagą kaip tik ir sudaro jos tėkmę įreminantys ir, priešingai jai, pabrėžtinai stovintys, gulintys, „negyvi“ ar „miegantys“ krantai.

Pažymėtina, jog išliekame vis tarp tų pačių pamatinių priešpriešų: pasaulis buvo *su-tvertas* Dievui užmigęs, miegant, kaip sapnas⁷⁹, kuris, toliau *tverdamasis, tvirtėdamas*, gresia pavirsti „kietu“ miegu, sukietėti į akmenį; savo ruožtu nubudimas pasireiškia kaip miego „suminkštėjimas“, sąmonės atitirpimas, atsitekėjimas⁸⁰, *pa-si-liejimas* ir *laisvė*.

NELIETUVIŠKA ASMENVARDŽIŲ RAŠYBA

Afanasjevas, Aleksandras = Александр Николаевич Афанасьев

Anaksagoras = Αναξαγορας, lo. Anaxagorās

Brodovskis, Jokūbas = Jacob, Iacob Brodowski

Diogenas iš Laertės, Laertietis, Laertijas = Διογένης ὁ Λαέρτιος, lo. Diogenēs Laertius

Kerlotas, Chuanas Eduardas = Juan Eduardo Cirlot

Kirkoras, Adomas = Adam Kirkor

Nikifarouskis, Mikalojus = br. Миколай Якаўлевіч Нікіфароўскі, ru. Николай Яковлевич Никифоровский

74 LpMS: 124.

75 LbSLT: 478–479; LKŽ VIII: 650.

76 Топоров, Трубачев 1962: 198; Трубачев 1968: 257.

77 Цивьян 1999: 174.

78 LKŽ VIII: 137.

79 Razauskas 2020: 17–26.

80 Razauskas 2022a: 20.

64 KlvTK: dxxi.

65 VsLKPŽ: 22; VsPŽ: 8; FŽ: 58.

66 Сержпутоўскі 1999: 169, Nr. 72.

67 Мокиенко 2003: 158, 159.

68 Razauskas 2022b: 31–32.

69 LKŽ VIII: 134.

70 LPP I: 148, Nr. 319.

71 GrpPP: 122, Nr. 19; žr. Gervėčiai 1989: 371–372 (Kazio Grigo straipsnis); KkLSP: 63, Nr. 67; ДальПРН: 229, 269, 403; АфНПС II: 416, Nr. 296 ir kt.

72 Cit iš Ryžakova 2001: 36.

73 Bradūnas 1990: 57.

Strykowski, Motiejus = le. Maciej Strykowski, lo. Matys Striicovius, Strycovius
 Toporovas, Vladimiras = Владимир Николаевич Топоров
 Trubačiovas, Olegas = Олег Николаевич Трубачев
 Vernanas, Žanas Pjeras = Jean-Pierre Vernant

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Balys 2002 = Jonas Balys. *Raštai*, III. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- Balkutė 2010 = Gydimas tikėjimu šventose Gelvonų apylinkėse vietose. Parengė Rita Balkutė. *Liaudies kultūra*, 2010, Nr. 1.
- Bradūnas 1990 = Kazys Bradūnas. *Prie vieno stalo*. Vilnius: Vaga, 1990.
- BRMŠ II = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II: XVI amžius. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.
- BrnP I = *Antano Baranausko pasakos*, I: *Vėtros sūnus: surinktos šiaurės rytų Lietuvoje*. Parengė Kostas Aleksynas. Panevėžys: E. Vaičekausko knygyno leidykla, 1999.
- BrnP III = *Antano Baranausko pasakos*, III: *Jonis medžioklis: surinktos Žemaitijoje*. Parengė Kostas Aleksynas. Panevėžys: E. Vaičekausko knygyno leidykla, 2009.
- BsLP I–IV = *Lietuviškos pasakos įvairios*, I–IV. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Vaga, 1993–1998.
- BsOPS = *Ožkabalių pasakos ir sakmės*. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.
- BsV = *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
- Būgienė 2009 = Lina Būgienė. Rašytiniai šaltiniai apie šv. Brunoną folkloristo žvilgsniu. *Tautosakos darbai*, XXXVIII. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2009.
- Cirlot 1996 = Juan Eduardo Cirlot. *A Dictionary of Symbols*. Second edition. London: Routledge, 1996.
- Dieveniškės 1968 = *Dieveniškės*. Redakcinės komisijos pirmininkas Vacius Milius. Vilnius: Vaga, 1968.
- FŽ = *Frazeologijos žodynas*. Redagavo Jonas Paulauskas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001.
- Gervėčiai 1989 = *Gervėčiai*. Redaktorių kolegijos pirmininkas Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1989.
- GP = *Gervėčių pasakos*. Parengė Adelė Seselskytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1997.
- GrgPP = Kazys Grigas. *Patarlių paralelės: Lietuvių patarlės su latvių, baltarusių, rusų, lenkų, vokiečių, anglų, lotynų, prancūzų, ispanų atitikmenimis*. Vilnius: Vaga, 1987.
- GrimaiVNP II = Broliai Grimai. *Vaikų ir namų pasakos*. Vertė Adomas Druktenis, II. Vilnius: Alma littera, 1999.
- Homeris 1964 = Homeras. *Odisėja*. Vertė Jeronimas Ralys. Vilnius: Vaga, 1964.
- Kerbelytė 1973 = Bronislava Kerbelytė. *Lietuvių liaudies padavimų katalogas*. Vilnius: Lietuvių kalbos ir literatūros institutas, 1973.
- KkLSP = *Latviešu sakāmavārdi un parunas: Izlase*. Sastādījusi E. Kokare. Rīgā: Latvijas PSA Zinatņu akademijas izdevniecība, 1957.
- Klein 2003 = Ernest Klein. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier, 2003.
- KlvTK = Tautosaka, esanti „Lietuviškų vardų klėtėlėje“. *Prūsijos lietuvių dainos*. Surinko Vilius Kalvaitis. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998 (1905).
- KrbKMG = *Kai milžinai gyveno: Padavimai apie miestus, ežerus, kalnus, akmenis*. Parengė Bronislava Kerbelytė. Vilnius: Vaga, 1983.
- KrbŽG = *Žmogus ir gamta: Lietuvių liaudies sakmės, pasakėčios, pasakojimai, papročiai*. Parengė Bronislava Kerbelytė. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2017.
- LaPDŽ = *Latvių pasakos: Deimanto žirgas*. Iš latvių kalbos vertė Vytautas Martišius. Vilnius: Vaga, 1979.
- LbSLT = *Smulkioji lietuvių tautosaka XVII–XVIII a.: Priežodžiai, patarlės, mįslės*. Parengė Jurgis Lebedys. Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1956.
- LFCh = *Lietuvių folkloro chrestomatija*. Parengė Bronislava Kerbelytė, Bronė Stundžienė. Vilnius: Regnum fondas, 1996.
- LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1956–2002.
- LpMS = *Mįslių skrynelė: 3000 lietuvių mįslių ir minklių*. Sudarytojas Stasys Lipskis. Vilnius: Žuvėdra, 2002.
- LPP I = *Lietuvių patarlės ir priežodžiai*, I. Parengė Kazys Grigas ir kiti. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
- LTs III = *Lietuvių tautosaka*, III: *Pasakos*. Paruošė L. Sauka, A. Seselskytė. Vilnius: Mintis, 1965.
- Marcinkevičienė 1998 = Nijolė Marcinkevičienė. *Pavarėnis*. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras, 1998.
- Marcinkevičienė 2003 = Nijolė Marcinkevičienė. Motinos žodžio galia: praeikimai. *Liaudies kultūra*, 2003, Nr. 1.
- Nėris 1984 II–III = Salomėja Nėris. *Raštai*, II: *Poezija 1940–1945*; III: *Proza, dienoraščiai, laiškai*. Vilnius: Vaga, 1984.
- Pfeifer 2004 = *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. Erarbeitet unter der Leitung von Wolfgang Pfeifer. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2004.
- Razauskas 2014 = Dainius Razauskas. Lietuviškoji laimės samprata. *Liaudies kultūra*, 2014, Nr. 3.
- Razauskas 2016 = Dainius Razauskas–Daukintas. *Maironis – praamžės tradicijos dainius*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.
- Razauskas 2020 = Dainius Razauskas. Sutvėrimas mintimi. *Naujoji Romuva*, 2020, Nr. 3.
- Razauskas 2021 = Dainius Razauskas. Žmogaus sutvėrimas. *Būdas*, 2021, Nr. 4.
- Razauskas 2022a = Dainius Razauskas. *Ledokas: „Ledinė širdis“ dvasinėje tradicijoje*. *Būdas*, 2022, Nr. 1.
- Razauskas 2022b = Dainius Razauskas. *Stabo akmuo ir akmuo stabas*. *Būdas*, 2022, Nr. 5.
- Razauskas 2023a = Dainius Razauskas. Kas bėga be kojų... per Vilnių? Tradicinis vandens tėkmės ir gyvos būtybės bėgimo gretinimas, vedantis prie naujos Vilniaus vardo sampratos. *Būdas*, 2023, Nr. 1.
- Razauskas 2023b = Dainius Razauskas. Užtvenkta tėkmė: Mitinio įvaizdžio dvasinė prasmė. *Būdas*, 2023, Nr. 2.
- RSPS = *Lietuvių rašytojų surinktos pasakos ir sakmės*. Parengė Bronislava Kerbelytė. Vilnius: Vaga, 1981.
- Ryžakova 2001 = Svetlana Ryžakova. Akmenis įvaizdis latvių mitologijoje. *Liaudies kultūra*, 2001, Nr. 6.
- Skabeikytė–Kazlauskienė 2002 = Gražina Skabeikytė–Kazlauskienė. Moteris lietuvių liaudies padavimuose. *Tautosakos darbai*, XVI (XXIII). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.
- SP I = *Stebuklinės pasakos*, I. Sudarė ir parengė Jūratė Šlekonytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.

- TŽŽ = *Tarptautinių žodžių žodynas*. Atsakingasis redaktorius A. Kvietkauskas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
- Urbutis 2009 = Vincas Urbutis. *Baltų etimologijos etidui 2*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.
- Vaitkevičius 1995 = Vyktintas Vaitkevičius. Žmonės, pavirtę akmenimis. *Liaudies kultūra*, 1995, Nr. 6.
- Vaitkevičius 1996 = Vyktintas Vaitkevičius. Žmonės, pavirtę akmenimis. *Liaudies kultūra*, 1996, Nr. 5.
- Vaitkevičius 2013 = Vyktintas Vaitkevičius. *Neris: 2007 metų ekspedicija*, III. Vilnius: Mintis, 2013.
- VAP 2005 = Vilniaus apylinkių padavimai. Parengė Beata Piasecka, Ida Stankevičiūtė, Vyktintas Vaitkevičius. *Tautosakos darbai*, XXII (XXIX). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2005.
- VAP 2007 = Vilniaus apylinkių padavimai. Parengė Beata Piasecka, Ida Stankevičiūtė, Vyktintas Vaitkevičius. *Tautosakos darbai*, XXXIII. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
- Vernant 2000 = Jean-Pierre Vernant. *Pasaulis, dievai, žmonės: Mitų interpretacijos*. Vilnius: Tyto alba, 2000.
- VlAMŽ = Aleksandra Veličkienė. *Antikos mitologijos žinynas*. Kaunas: Šviesa, 1996.
- VIEMD = *Ežeras and milžino delno: Lietuvių liaudies padavimai*. Parengė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1995.
- VsLKPŽ = *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*. Sudarė Klementina Birutė Vosylytė. Vilnius: Mokslas, 1985.
- VsPŽ = Klementina Vosylytė. *Palyginimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.
- VtLU = *Lietuvių užkalbėjimai: gydymo formulės*. Parengė Daiva Vaitkevičienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
- Žičkienė 2003 = Aušra Žičkienė. Veliuonos raudos XIX ir XX amžiuje. *Tautosakos darbai*, XVIII (XXV). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.
- Афанасьев 1995 II = Александр Николаевич Афанасьев. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, II. Москва: Современный писатель, 1995.
- АФНС II = *Народные русские сказки А. Н. Афанасьева*. Подготовка текста, предисловие и примечания В. Я. Проппа, II. Москва, 1958.
- Грейвс 1999 I = Роберт Грейвс. *Мифы древней Греции*. Под редакцией и с предисловием А. Тахо-Годи, I. Москва: Прогресс-Традиция, 1999.
- Даль ПРН = *Пословицы русского народа: Сборник В. И. Даля*. Москва: Русский язык Медиа, 2004 (1862).
- Дучыц 2005 = Людзьміла Дучыц. Крыўска-літоўска-латышскія паданні пра культавыя камяні. *Druwis: Almanach centru etnakasmalogijai*, Nr. 1. Менск: Крыўя, 2005.
- Киркор 1858 = Адам Киркор. Этнографический взгляд на Виленскую губернию. // *Этнографический сборник, издаваемый императорским русским географическим обществом*, III. Санктпетербург, 1858.
- Кудиновы 1987 = Владимир Михайлович Кудинов, Марина Владимировна Кудинова. *Сумка кенгуру: Мифы и легенды Австралии*. Москва: Наука, 1987.
- Левкиевская 2002 = Елена Евгеньевна Левкиевская. *Мифы русского народа*. Москва: Астрель-Аст, 2002.
- ЛіП = *Беларуская народная творчасць: Легенды і паданні*. Складальнікі: М. Я. Грынблат, А. І. Гурскі. 2-е выданне, дапоўненае і дапрацаванае. Мінск: Беларуская навука, 2005.
- Мокиенко 2003 = Валерий Михайлович Мокиенко. *Словарь сравнений русского языка*. Санкт-Петербург: Норинт, 2003.
- НБ = *«Народная Библия»: Восточнославянские этимологические легенды*. Составление и комментарии О. В. Беловой. Москва: Индрик, 2004.
- Никифоровский 1897 = *Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах*. Собрал в Витебской Белоруссии Н. Я. Никифоровский. Витебск, 1897. (Gudų medžiaga čia pateikta rusiškai.)
- Сержпутоўскі 1998 = Аляксандр Казіміравіч Сержпутоўскі. *Прымкі і забабоны беларусаў-палешукоў*. Мінск: Універсітэцкае, 1998 (1930).
- Сержпутоўскі 1999 = Аляксандр Казіміравіч Сержпутоўскі. *Казкі і адпавяданні беларусаў-палешукоў*. Мінск: Універсітэцкае, 1999 (1911).
- Толстой 2003 = Никита Ильич Толстой. *Очерки славянского язычества*. Москва: Индрик, 2003.
- Топоров, Трубачев 1962 = Владимир Николаевич Топоров, Олег Николаевич Трубачев. *Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья*. Москва: Издательство Академии наук, 1962.
- Трубачев 1968 = Олег Николаевич Трубачев. *Названия рек правобережной Украины: Словообразование, этимология, этническая интерпретация*. Москва: Наука, 1968.
- Цивьян 1999 = Татьяна Владимировна Цивьян. *Движение и путь в балканской модели мира: Исследования по структуре текста*. Москва: Индрик, 1999.
- Шейн 1893 = *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края, собранные и приведенные в порядок П. В. Шейном*, том II. Санкт-Петербург, 1893.

TURNING INTO STONE

Dainius RAZAUSKAS

The theme of coagulation and dissolution continues. On the universal plane, this amounts to cosmogony and eschatology correspondingly. On the human plane, stagnation, stiffness, being entrapped in “this material world” and, on the other hand, breaking through, free flow, soteriology. This time, the case of petrification is under consideration. As stone is the most expressive image of firmness, hardness, and solidification, so petrifying, i.e., turning into stone, implies the ultimate state of stiffness tantamount to death. Yet, as in folklore texts (fairy tales, etc.) a petrified creature is typically resurrected, or at least could be resurrected, petrification obviously does not suggest just physical death it should be read figuratively, spiritually instead. That is overtly indicated by the equivalence of petrification to deep sleep, “hard as stone.” Some folklore material comparing a sleeping person to a stone is presented in the article on this occasion, as variants of the Lithuanian proverb “*Po stovinčiu (gulinčiu) akmeniui vanduo neteka*” [Under the standing (lying) stone, water does not flow] and “*Po miegančiu vanduo nepateka*” [Under the sleeping person, water does not flow]. Finally, attention is drawn to some hydronyms with the inner meaning of “unsleeping” which are very apt to a lively flowing river in contrast to firmly standing stone.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308, Vilnius
E. paštas: dainius.razauskas@lnkc.lt